

mondig

de beuk erin



Adventsproject Stille Nacht

Jongeren zijn drukker dan ooit. School, baantje, sociaal leven – en alles met onmogelijk hoge normen door social media. Wat doet hij? Wat draagt zij? Doe ik het dan wel goed genoeg? Gaat het wel snel genoeg? Blijf ik niet achter? Een generatie die rent, rent, rent.

In de weken op weg naar Kerst willen we hen een beetje stilte bieden. Met gedachten, gedichten, werkvormen, meditatie

en misschien wat yoga even een momentje rust op de dag. Twee keer per week, te vinden op de website en social media. Pak met ons een momentje stilte, op weg naar de Stille Nacht. Ook zijn er binnenkort op de website liederen, verhalen en werkvormen te vinden voor Kerst met kinderen.

Heb je een favoriet verhaal, prentenboek, lied of knutselproject waarvan je denkt dat anderen daar ook blij van worden? Mail het naar jeugdwerk@ads.nl.

Mondig op Zondag 13|06|2027

Zondag 13 juni is het zover: Mondig op Zondag. Een inspirerende dag voor alle doopsgezinden én iedereen die zich verbonden voelt met de doopsgezinde traditie. Een dag vol verdieping, ontmoeting, viering en creativiteit.

Georganiseerd door het bestuur van de ADS en uitgevoerd door het ADS-bureau in samenwerking met de doopsgezinde geloofsgemeenschap.

U kunt deze dag gratis bijwonen. Zet de datum alvast in uw agenda! Thema en programma volgen snel. Houd daarvoor website, sociale media en de volgende *Mondig* in de gaten!



Mondig/Mondig+ vrijwillige bijdrage

Mondig en *Mondig+* zijn een belangrijk communicatiemiddel voor het doopsgezinde gedachtegoed naar buiten en verdieping binnen de doopsgezinde gemeenschap. Om dit blad op papier te kunnen blijven aanbieden is een uitdaging, maar het is voor nu nog essentieel.

Om dit te kunnen blijven doen, vragen we om een vrijwillige bijdrage. Het richtbedrag is € 40,-. Kunt u zo'n bedrag niet missen? Een lager bedrag is ook welkom.

Kunt u meer geven, dan waarderen we dat zeer. *Mondig* en *Mondig+* blijven beschikbaar voor iedereen. Kunt u nu niet bijdragen, dan hoeft u het blad niet op te zeggen.

Bijdragen kan via:
NL19 ABNA 0243 4938 86 t.n.v. de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, o.v.v. 'vrijwillige bijdrage Mondig', of via de QR-code.



omslagbeeld 'n Korrel Zout – korrelzout.noelhuis.nl

vooraf

Die dinsdagochtend zat ze alleen in de kerk. Ze was vroeg gekomen, zoals zo vaak. De stilte voelde vertrouwd, maar ook zwaar. Een moedeloosheid kwam over haar. Ze had commissies getrokken, vieringen voorbereid, mensen bezocht en steeds opnieuw geprobeerd leven te houden in een gemeenschap die langzaam kleiner werd. De laatste maanden ging het steeds vaker over samenwerking. En niet vanuit keuze, maar vanuit overlevingsdrang. Er waren te weinig mensen, te weinig draagkracht. Het maakte haar verdrietig.

Ze was bang dat de gemeenschap zichzelf zou verliezen. Dat de eigen verhalen, de vertrouwde gebruiken en de mensen die deze plek hadden gemaakt tot wat ze was, langzaam zouden verdwijnen in een groter geheel. Als samenwerken betekent dat je jezelf kwijtraakt, dacht ze, wat blijft er dan nog over?

Toen ging de deur open. Een vrouw kwam binnen, aarzelend, alsof ze niet zeker wist of ze welkom was. 'Ik kom van verderop en liep toevallig langs. Toch eens kijken hoe het er hier uitziet', zei ze. Zittend op haar stoel voelde ze direct een lichte weerstand tegen die vreemde die binnenstapte. Daar was het dan. Die verloren eigenheid in levenslijven.

Ze dronken koffie en praatten wat onwennig. Over teruglopende aantallen, over volle agenda's en lege banken. Over de gesprekken die overal werden gevoerd. Maar gaandeweg veranderde er iets. Ze hadden het niet langer over gebouwen, structuren of besturen. Ze spraken over hun vermoeidheid. Over hun liefde voor de gemeente. Over de angst om iets kwijt te raken wat hun dierbaar was. 'Ik ben eigenlijk tegen samenwerken.' 'Ik ook.' Ze lachten.

In de maanden daarna ontstonden gezamenlijke activiteiten en vieringen. Niet omdat het moest, maar omdat er inmiddels gezichten waren verbonden aan de verandering. Weken later zat ze dinsdagochtend weer alleen in de kerk. Maar iets was er anders. De angst was minder geworden.

Kalle Brüsewitz
Coördinator communicatie | kalle.bruesewitz@ads.nl

inhoud



4	Armoede is geen spelletje	Tim 'S Jongers over armoede
8	Bomen planten tegen oorlog	Nikki Apeldoorn over ecofeminisme
19	The people lights up the streets	CPT op de Westelijke Jordaanoever
26	Twijfel zaaien	Mark Akkerman van Stop Wapenhandel

en verder...

7	colofon	18	grondig
10	gemeenschap vs. autonomie		Verscherming
	Marius van Hoogstraten over autonomie	22	collecten
12	dopers denken	23	het lied van...
	De kracht van Etty Hillesum		Remco van Mulligen
14	erfgoed	24	bijbel
	Tegen het systeem ingaan		Niet-aflatende hoop
16	media & cultuur	28	column – André Maris
			Activist?

Armoede is geen spelletje

tekst Kalle Brüsewitz

‘Als je met mensen in armoede praat, gaat het vaak minder over geld dan over waardigheid’

Tim 'S Jongers (1981) is schrijver, onderzoeker en journalist bij De Correspondent. De afgelopen jaren groeide hij uit tot een van de meest invloedrijke stemmen in het debat over armoede, ongelijkheid en bestaanszekerheid. Vanuit zijn eigen ervaringen én zijn onderzoek pleit hij voor een menselijkere overheid, meer vertrouwen in burgers en minder simplistische oplossingen voor complexe problemen.

‘mensen hoeven niet hetzelfde te zijn, maar ze verdienen wel een gelijkwaardige behandeling’

Je houdt je al jaren bezig met armoede en bestaanszekerheid. Wat drijft je daarin?

‘Voor mij begint alles bij de maatschappelijke problemen zelf. Armoede, bestaanszekerheid en onderwijsongelijkheid zijn serieuze onderwerpen. Ik geloof dat je je eerst ergens in moet verdiepen voordat je er een mening over hebt. Tegenwoordig lijkt het soms alsof iedereen overal direct iets van moet vinden, maar maatschappelijke vraagstukken zijn meestal veel ingewikkelder dan ze op het eerste gezicht lijken.’

Vind je dat het debat over armoede de afgelopen jaren veranderd is?

‘Ja, ik vind dat het debat steeds meer zwart-wit is geworden. Je ziet vaak twee verhalen tegenover elkaar staan. Aan de ene kant heb je het idee dat mensen arm zijn door hun eigen keuzes. Aan de andere kant

staat het verhaal dat mensen uitsluitend slachtoffer zijn van het systeem. Beide verhalen bevatten een kern van waarheid, maar geen van beide vertelt het hele verhaal.’

‘De werkelijkheid is ingewikkelder. Natuurlijk zijn er mensen die verkeerde keuzes maken. Maar het maakt ook uit welke kansen je hebt gekregen, hoe gezond je bent, welke opleiding je hebt gevolgd en hoeveel ruimte je hebt om fouten te herstellen. Als je alleen naar persoonlijke verantwoordelijkheid kijkt, mis je die context. En als je alles op het bord van het systeem legt, doe je ook geen recht aan de eigen verantwoordelijkheid van mensen.’

Wat stoort je aan de manier waarop er over armoede wordt gesproken?

‘Dat mensen in armoede vaak worden neergezet als passief of afhankelijk. Dat beeld herken ik helemaal niet. Ik ontmoet juist veel mensen die vrijwilligerswerk doen, die actief zijn in hun buurt en die ondanks allerlei problemen proberen iets van hun leven te maken. Dat verhaal hoor je veel minder vaak. Bovendien focust het debat vaak op uitzonderingen. Dan wordt een grensgeval het beeld van een hele groep. Daardoor zie je niet meer de enorme diversiteit aan verhalen en omstandigheden.’

Je hebt stevige kritiek op hoe beleidsmakers omgaan met armoede. Waarom?

‘Je ziet tegenwoordig overal simulaties waarin ambtenaren of bestuurders voor een paar uur ervaren

Tim 'S Jongers is een Belgische publicist, schrijver, bestuurskundige en politicoloog. In zijn werk focust hij op armoede (beleid) en ongelijkheid in de samenleving. Hij werkte onder andere als adviseur bij de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving, was columnist en directeur van de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid. Zijn laatste boek, *Armoede uitgelegd aan mensen met geld*, verscheen in 2024. In november verschijnt zijn eerste roman: *Passanten*.



hoe het is om arm te zijn. Ze krijgen ingewikkelde formulieren, moeten keuzes maken over schulden en lopen tegen bureaucratische problemen aan. Vervolgens zegt iemand die al twintig jaar als ambtenaar werkt na afloop: nu begrijp ik eindelijk hoe ingewikkeld armoede is. Dan denk ik soms: als je na twintig jaar werken bij de overheid pas door een spelletje ontdekt hoe ingewikkeld systemen kunnen zijn, wat heb je dan in die twintig jaar daarvoor gedaan?

Dat betekent niet dat die initiatieven slecht bedoeld zijn. Maar er is nauwelijks bewijs dat zo'n middag uiteindelijk leidt tot beter beleid. Wat wel werkt, is langdurig contact met mensen die dagelijks met die problemen leven.'

Dus langer en intensiever contact werkt?

'Ga mensen helpen met formulieren. Loop mee bij een voedselbank. Ga een periode samenwerken met buurtorganisaties. Praat met mensen die vastlopen in systemen. Daar leer je veel meer van dan van een simulatie. Ik ben daarom voorstander van een soort maatschappelijke diensttijd voor ambtenaren. Niet omdat ambtenaren slechte mensen zijn. Integendeel. De meeste ambtenaren willen hun werk goed doen. Maar je kunt alleen goed beleid maken als je weet voor wie je het maakt. Onderzoek laat zien dat langdurig contact gedrag en inzichten echt kan veranderen. Dat is iets anders dan een paar uur een ervaring nabootsen.'

Waar zit het grootste probleem als het gaat om praten over armoede?

'Als je praat met mensen in armoede, dan gaat het lang niet altijd als eerste over geld. Natuurlijk speelt geld een rol, maar mensen willen vooral serieus genomen worden. Ze willen begrijpelijke brieven. Ze willen één loket waar ze terecht kunnen. Ze willen iemand die meedenkt. Ze willen niet voortdurend van het kastje naar de muur gestuurd worden. Veel mensen hebben niet alleen behoefte aan financiële hulp, maar ook aan waardigheid. Ze willen het gevoel hebben dat ze meetellen. Dat iemand naar hen luistert en hun situatie begrijpt.'

Als je breder kijkt naar de staat van het land, lees ik opvallend positieve reportages over Nederland.

'Ik erger me soms aan het idee dat Nederland kapot zou zijn. Natuurlijk zijn er problemen. Die moet je

benoemen. Maar er gaat ook ontzettend veel goed. Als je Nederland vergelijkt met veel andere Europese landen, staan we er op allerlei terreinen nog steeds goed voor. Dat betekent niet dat mensen geen problemen hebben, maar wel dat we soms vergeten hoeveel er ook wél goed gaat. Ik probeer daarom bewust aandacht te geven aan initiatieven die werken. Aan projecten die laten zien dat beleid anders kan. Aan mensen die proberen systemen menselijker te maken. Dat geeft perspectief. Weg van de flanken, want die lijken het alleen nog maar over migratie te kunnen hebben.'

'zijn we bereid om echt contact met elkaar te maken?'

Een nieuw verhaal voor Nederland?

'Ja. Wij lijken voortdurend bezig met wat er misgaat. Terwijl er ook heel veel goed gaat. Ik denk dat mensen behoefte hebben aan perspectief. Aan een verhaal dat niet alleen gaat over problemen, maar ook over oplossingen.'

Er zijn overal mensen die proberen dingen beter te maken. Vrijwilligers, hulpverleners, ambtenaren, buurtinitiatieven. Dat verhaal mag veel zichtbaarder worden. Uiteindelijk gaat het voor mij om een eenvoudig uitgangspunt: mensen hoeven niet hetzelfde te zijn, maar ze verdienen wel een gelijkwaardige behandeling. Als je vanuit dat idee naar beleid en samenleving kijkt, worden veel discussies ineens een stuk helderder.'

Wat hoop je zelf de komende jaren nog bij te dragen?

'Ik wil vooral laten zien dat verandering mogelijk is. Dat systemen anders kunnen werken. Dat beleid menselijker kan worden. En dat we misschien wat minder cynisch naar elkaar kunnen kijken. Want uiteindelijk geloof ik dat veel maatschappelijke problemen beginnen én eindigen bij dezelfde vraag: zijn we bereid om echt contact met elkaar te maken? Niet via formulieren, niet via systemen en niet via simulaties, maar van mens tot mens. De oplossing voor armoede zit niet in spelletjes, maar in contact.' <<



Uw HR en salarisadministratie eenvoudig en op orde?

Dat is onze uitdaging!

Onze software is altijd actueel en up-to-date. Binnen uw eigen portaal kunt u uw gehele salarisadministratie en alle HR-zaken (laten) verzorgen. Uw medewerkers kunnen zelf hun verlof en declaraties inbrengen. Dat scheelt u veel boekwerk! Wij werken voor kerken en doen dit zonder winst oogmerk. Ons salarisbureau heeft ruim 700 tevreden opdrachtgevers. Bent u de volgende?

Ons professionele salarisbureau ontzorgt uw kerkelijke gemeente



KKA
Administraties & Advies
SilasGroep.nl/kka
T 085 - 890 21 10

KKA is onderdeel van de Silas Groep

colofon

Mondig is een uitgave van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit (ADS) en verschijnt zes keer per jaar. Het blad wordt tegen een vrijwillige bijdrage toegezonden aan alle leden van doopsgezinde gemeenten. Vrienden en belangstellenden die het blad willen ontvangen, betalen € 40,- per jaar. U kunt zich opgeven via de contactgegevens in dit colofon. U kunt uw bijdrage overmaken op NL19 ABNA 0243 4938 86 t.n.v. Algemene Doopsgezinde Sociëteit onder vermelding van 'Mondig 2026'.

Ontwerp & opmaak Susan de Loor
Kantoordeur Haarlem
Druk GBU printmedia | Urk
Advertenties Kalle Brüsewitz
Oplage 5.000
Papier Maxi Offset FSC-mix
credit gecertificeerd

Contact redactie & advertenties
Singel 454 | 1017 AW Amsterdam
020 623 09 14
communicatie@ads.nl
www.doopsgezinden.nl
Abonnement groot letter
CBB 0341 565 477 of
klantenservice@cbb.nl

Hoofdredactie Kalle Brüsewitz
Eindredactie Albertina Hoogenboom
Redactie Yko van der Goot,
André Maris, Bjorn Pels, Franka
Riesmeijer

Het volgende nummer van *Mondig* verschijnt half december.

© ADS 2026

Prikkel uw zintuigen bij Mennorode

Wordt wakker in de kalmte van het bos. Geniet van een heerlijk ontbijt en trek er op uit. Ontdek de Veluwe per fiets of te voet. Kom uzelf en uw fiets opladen terwijl u geniet van een heerlijke lunch. U wordt altijd gastvrij ontvangen bij Mennorode! Ontspan in onze gezellige bar of op het sfeervolle terras. Laat u verrassen door onze chef. Dineren in ons à la carte restaurant betekent genieten van heerlijke gerechten veelal bereid met lokale ingrediënten.

Kortom een bezoek bij Mennorode staat garant voor een gastvrij, puur bezoek.

HOTEL MENNORODE

Apeldoornseweg 185 8075 RJ Elspeet
Telefoon 0577 498111 www.mennorode.nl

Midden op de Veluwe



Boek via onze website met 12% korting

- * Geniet van rust en ruimte
- * Per fiets of te voet genieten van de Veluwe bossen, direct vanaf het hotelterrein
- * Onder vermelding van "advertentie doopsgezind" bij het boeken, ontvangt u een voucher voor een gratis consumptie.

U kunt telefonisch reserveren via 0577 498 111, of extra voordelig met 12% korting via www.mennorode.nl.

‘Het is niet alleen grote protestacties, het is ook samen een moestuintje onderhouden’

tekst Franka Riesmeijer

Bomen planten tegen oorlog

Nikki Apeldoorn (38) is, naast fermenteerder, ecofeministisch theologe, kernbewoner van leefgemeenschap Jeannette Noëlhuis, ‘Catholic Worker’ en activiste ook lekendominicaan, gepassioneerde tuinder en yogadocente.

Verbinding

‘Voor mij is zorgen voor de schepping en zorgen voor mensen onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ecofeminisme heeft ermee te maken dat het patriarchaat niet alleen vrouwen en minderheden uitbuit en onderdrukt, maar ook de meer dan menselijke wereld, de natuur. Het is intersectioneel: sociaal onrecht heeft ook te maken met ecologisch onrecht, en het systeem dat de mens boven de natuur plaatst is hetzelfde systeem als dat waarin de man boven de vrouw geplaatst wordt, de witte mens boven de zwarte mens. Het binaire denken, wij en zij, mens en natuur, met sterke scheidslijnen. En dan natuurlijk ook hoe we dit onrecht kunnen bestrijden. Pacifisme daarin is voor mij: geweld niet centraal stellen. We richten de samenleving in rondom geweld, geweld als eerste en enige oplossing. Onze economie is eromheen opgebouwd. Daar moeten we van weg.

Het is niet dat ik enerzijds als theoloog academisch en theoretisch bezig ben, ik anderzijds de straat op ga om praktische dingen te doen én daarnaast ook in een anarchistische woongemeenschap woon, met onder andere ongedocumenteerde mensen, mensen die buiten de maatschappij worden geplaatst. Ik wil die werelden wel met elkaar verbinden. Ik denk dat dat recht doet aan hoe de wereld is. Het één voedt het ander.’

Handen in de aarde

‘Er was een actie bij vliegbasis Volkel, waar kernwapens liggen. Daar hebben we bomen geplant aan de rand van een startbaan. Als die bomen volgroeid zijn, kunnen de gevechtsvliegtuigen niet meer opstijgen. Vrede groeit langzamer dan dat geweld en oorlog kunnen oplaaien. Het moet een geduldig proces zijn. We hebben eiken, vijgen, sparretjes geplant, helaas voor jullie geen beuk. Als wij naar huis gaan, blijven die bomen daar. Zich verzetten de logica van oorlog.

Het is binnen het ecofeminisme niet allemaal grote protestacties, voor mij. Het is ook: een moestuintje met elkaar onderhouden, waar dingen groeien en bloeien. Met mensen samen je handen in de aarde steken. Het is kiezen voor eten dat over de datum is, maar

nog goed is, tegen verspilling. Wat niet meer goed is, kan gecomponeerd worden, dat is ook tegen de groeiende vuilnisbult en het is samenwerken met de natuur.’

Samenleven

‘Binnen het gemeenschapsleven open je jezelf ook voor een andere manier van denken. Niet individualistisch, geen grote focus op zelfstandigheid, maar juist op elkaar aangewezen zijn. Op kleine schaal die machtsverhoudingen bevragen of uitdagen. We proberen gelijkwaardig samen te leven, voor zover dat kan. We proberen samen een familie te zijn. *It takes a village*, maar onze economie neemt dat van ons af. Ik zou willen dat we meer op elkaar kunnen steunen.

Het is lastig om hier keuzes te maken. Soms komen dakloze mensen langs om zich te wassen, het internet te gebruiken, te bidden of gewoon om even aan de eenzaamheid van de straat te ontsnappen. Dat is mooi, de gemeenschap is groter dan alleen de bewoners, maar ik wil het niet romantiseren. We willen ook dat mensen die hier wonen, dat zijn geregeld ongedocumenteerde mensen, rustig kunnen wonen, hier zich veilig voelen.

Het is een uitdaging, er zijn praktische grenzen aan de idealen. Niemand heeft hier het talent om nee te zeggen, maar het is niet te doen om altijd voor iedereen op elk moment gastvrij te zijn. We dromen over open grenzen, maar we sluiten toch soms onze eigen deuren. Het moet ook leefbaar zijn voor de mensen in onze gemeenschap. Het is niet een werkelijkheid dat je iedereen kan helpen in dit systeem, en dat moet ook niet het doel worden, want dan help je niemand meer.

Er bestaat geen recept voor hoe wij samen willen leven. Er is geen allesomvattende oplossing, dus we blijven met elkaar in gesprek. Wie hebben we op dat moment in huis, wat is hun situatie, en wie komt er nu binnen? Iedere keer legt het de vinger op de pijnlijke plek, want het is verschrikkelijk dat mensen op straat moeten leven, maar het is ook verschrikkelijk als we de ongedocumenteerde mensen hier niet een veilige plek kunnen bieden. Het blijft een spanning die je niet makkelijk oplost. We zijn een gebroken gemeenschap, van gebroken mensen, die elkaar proberen te dragen. En mijn God, niemand had elkaar uitgezocht, toch doen we het samen.’ <<

‘Ik heb een paar jaar geleden een cursus gedaan, “fermenteren tegen het fascisme”, en nu staat mijn kamer nog helemaal vol met allemaal schimmels en gisten. Het is bijzonder wat micro-organismen ons kunnen leren over het leven en over samenwerken. Ik heb nu kombucha, sauerkraut en kefir op mijn kamer staan.’

Gemeenschap vs. autonomie

Autonomie wordt, ook wanneer het om gemeenten gaat, vaak opgevat als het recht om met rust gelaten te worden: zonder toezicht, opgelegd gezag of inmenging. Vrijheid lijkt dan vooral de afwezigheid van beperkingen. Maar het is niet alleen de vraag hoeveel ruimte een gemeente heeft, maar ook welke voorwaarden zij nodig heeft om zelfstandig, verantwoordelijk en verbonden te kunnen handelen.

tekst Marius van Hoogstraten

Autonomie betekent letterlijk zelfbepaling. Voor een kerk kan dat niet simpelweg betekenen dat zij doet wat zij wil. Een christelijke gemeente probeert op haar eigen manier Jezus van Nazareth te volgen en het goede te zoeken. Zelfbepaling staat dus niet los van richting, traditie en verantwoordelijkheid. Autonomie is relationeel: de ruimte én het vermogen om binnen relaties zelfstandig verantwoordelijkheid te nemen. De centrale vraag is daarom wat nodig is om autonoom te kunnen zijn. Mensen worden niet als volledig vrije individuen geboren, maar als kwetsbare wezens die afhankelijk zijn van zorg, opvoeding en anderen. Ook later blijven zij aangewezen op relaties, voorzieningen en maatschappelijke structuren. Vrijheid is geen gegeven, maar een opdracht die onderhoud vraagt: vorming, bescherming, erkenning en concrete mogelijkheden om te kiezen en verantwoordelijkheid te dragen.

Bij gemeenteaautonomie klinkt vaak een negatieve vrijheidsopvatting door: vrijheid als het ontbreken van regels, toezicht of institutionele bemoeienis. Samenwerking lijkt dan al snel een bedreiging en de meest autonome gemeente degene die niemand nodig heeft. Dat beeld is aantrekkelijk, maar onrealistisch, omdat zelfstandig handelen altijd afhankelijk is van een omgeving die het mogelijk maakt.

Opdracht

Zelfs wie alleen in het bos wandelt, is afhankelijk van paden, vervoer, drinkwater en veiligheid. Ook maatschappelijke vrijheid veronderstelt een wereld waarin mensen kunnen handelen. Hoogleraar geschiedenis Timothy Snyder benadrukt in zijn boek *Over vrijheid* dat vrijheid niet vooral de afwezigheid van iets is, maar de aanwezigheid van voorwaarden. Wetten, instituties, infrastructuur, onderwijs, zorg, erkenning en veiligheid vormen het fundament

voor individuele en collectieve autonomie.

Als we vrij willen zijn, zullen we ook dingen moeten verwezenlijken, niet alleen dingen ontkennen. ... We hebben behoefte aan structuren, en wel de goede, zowel op moreel als op politiek vlak. ... Vrijheid is geen afwezigheid, maar een aanwezigheid, een leven waarin we meerdere verantwoordelijkheden aangaan en deze waarmaken in de wereld. (p. 14-15)

Snyder verduidelijkt dit met een voorbeeld uit Oekraïne. Na het verdwijnen van een bezetter zijn inwoners pas werkelijk vrij wanneer het gewone leven terugkeert: scholen, elektriciteit, vervoer, ziekenhuizen en veilige speelplaatsen. Bevrijding is niet alleen het wegnemen van onderdrukking, maar ook het herstellen van een leefbare wereld. Mensen zijn vrij wanneer zij kunnen leven, kiezen, deelnemen en verantwoordelijkheid dragen.

Vrijheid is daarom een gezamenlijke maatschappelijke opdracht. Zonder goed onderwijs, vervoer, gezondheidszorg, betaalbare woonruimte, betrouwbare instituties en gelijke rechtsbescherming blijft zij vooral beschikbaar voor wie deze voorwaarden voor zichzelf kan inkopen. Autonomie wordt dan een privilege. De kwaliteit van vrijheid blijkt niet alleen uit formele ruimte, maar ook uit de feitelijke mogelijkheid daarvan gebruik te maken.

De tegenstelling tussen autonomie en gemeenschap vervalt daarmee. Juist gemeenschap maakt autonomie mogelijk. Wetten beschermen tegen willekeur en de macht van de sterkste. Instituties kunnen onderdrukken, maar goede instituties scheppen een betrouwbare ruimte waarin mensen gelijkwaardig hun weg zoeken. De vraag is niet óf er regels en verbanden zijn, maar of zij zelfstandigheid ondersteunen.

Kwetsbaarheid

Een realistische visie houdt bovendien rekening met menselijke breekbaarheid. Veel vrijheidsdenken veronderstelt een sterke, gezonde mens. In werkelijkheid kunnen ziekte, ouderdom, verlies, armoede of crisis de zelfstandigheid aantasten. Ook gemeenten worden kwetsbaar door vergrijzing, gebrek aan bestuurskracht, dalende inkomsten of spanningen. Wie autonomie uitsluitend als onafhankelijkheid ziet, beschouwt afhankelijkheid al snel ten onrechte als mislukking.

Met Edith Stein komt een ander inzicht naar voren: vrijheid bestaat wanneer mensen ook in hun kwetsbaarheid gezien en gehoord worden, keuzes kunnen maken en deelnemen. Autonomie wordt in relaties gedragen. Aandacht, erkenning en het geven en ontvangen van zorg houden vrijheid mogelijk. Goede ondersteuning neemt de ander niet over, maar helpt diens stem, mogelijkheden en verantwoordelijkheid tot hun recht te laten komen.

Vrijheid en veiligheid zijn dan geen tegenpolen. Mensen kunnen pas vrij kiezen wanneer geweld, armoede, willekeur en uitsluiting hen niet voortdurend bedreigen. Een overheid of organisatie die vrijheden miskent, maakt mensen juist afhankelijker. Werkelijke vrijheid en veiligheid vragen om instituties die beschermen zonder te overheersen, grenzen stellen zonder te verstikken en ondersteunen zonder zeggenschap af te nemen.

Daaronder ligt een vrijzinnig-theologische gedachte: er is niet één voorgeschreven manier om goed te leven. Het goede leven vraagt om eigen invulling, roeping en verantwoordelijkheid. Niemand kan zulke keuzes volledig voorschrijven. Wel dragen mensen samen verantwoordelijkheid voor een samenleving en kerk waarin verschillende roepingen kunnen ontstaan, beproefd en geleefd worden.

Praktijk

Voor doopsgezinde gemeenten betekent dit dat autonomie niet alleen juridisch of organisatorisch is. Formele beslissingsruimte volstaat niet; een gemeente heeft mensen, kennis, financiën, bestuurskracht, pastorale zorg, geestelijke oriëntatie en bredere netwerken nodig. Ook hulp durven vragen, ervaringen delen en samenwerken behoren tot volwassen autonomie. Omdat autonomie samenhangt met grenzen, afhankelijkheid en

verlies, kan aantasting van zeggenschap schaamte, woede of rouw oproepen. Wie zorg nodig heeft, dreigt juist dan te worden ontmondigd doordat anderen gaan spreken en beslissen. Dat risico geldt ook voor kwetsbare gemeenten: goedbedoelde hulp kan hun identiteit verdringen. Ondersteuning moet daarom gericht zijn op behoud of herstel van eigenheid, deelname en beslissingsruimte. De opdracht is niet alleen de resterende autonomie te respecteren, maar voorwaarden te scheppen waaronder zij opnieuw mogelijk wordt. Dat vraagt dat mensen en gemeenschappen in hun eigenheid worden gezien, bij besluiten betrokken blijven en ruimte houden voor betekenisvolle keuzes. Soms zijn voorzieningen, deskundigheid, geld, tijd of nabijheid nodig. Afhankelijkheid moet zo worden vormgegeven dat zij vrijheid ondersteunt in plaats van overheerst.

Autonomie is dus geen statisch bezit dat tegen anderen moet worden verdedigd, maar een gezamenlijke praktijk. Vrijheid ontstaat waar mensen worden toegerust, instituties mogelijkheden openen en kwetsbaarheid met zorg en solidariteit wordt beantwoord. Voor doopsgezinde gemeenten zijn zelfstandigheid en verbondenheid geen tegenpolen: een gemeente kan juist autonoom zijn doordat relaties haar dragen, aanspreken en in staat stellen haar eigen weg te gaan. <<

Door de tv-serie *Etty* stond Etty Hillesum afgelopen zomer weer volop in de belangstelling. Jannie Nijwening & Jeannette den Ouden uit het dopers tental kennen haar dagboeken goed en bekeken de veelgeprezen serie. Hoe komt het dat zij – en wereldwijd zovelen met hen – zo geraakt worden door leven en werk van Etty Hillesum?

tekst Marleen Kieft

De kracht van Etty Hillesum

'Als ik ooit naar een onbewoond eiland ga, neem ik twee boeken mee: de Bijbel en het dagboek van Etty Hillesum', begint Jannie Nijwening, sinds kort emeritus-predikant. 'Het is zo bijzonder dat zij als Joodse vrouw die werd bedreigd en steeds minder ruimte kreeg, toch in staat is om niet te hateren. Ze blijft de menselijkheid van de nazi's zien en weigert mee te gaan in blinde haatgevoelens. In haar dagboek beschrijft ze bijvoorbeeld dat ze een Duitse soldaat heeft gezien die tekeer ging tegen

mensen die in een rij stonden te wachten. Ze schrijft dan zoiets als: "Het liefst zou ik hem willen vragen: is je moeder ziek of heeft je vriendin het uitgemaakt?" Ze kijkt door het nare gedrag van mensen heen en ze wil ze het liefst helpen weer mens te worden.'

Vlees en bloed

Vanwege dat vermogen om niet te hateren – zelfs de nazi's niet – wordt Etty Hillesum door velen bewonderd en soms zelfs bijna heilig verklaard. Maar Jeannette den Ouden, emeritus-predikant, nuanceert dat beeld. 'Ze is een echt mens, een vrouw van vlees en bloed. Ze schrijft bijvoorbeeld veel over haar liefdesrelaties met verschillende mannen. Vanaf 1942 wijdt ze zich bijna dagelijks aan bidden en schrijven in haar dagboek, maar het is niet zo dat ze een 'heilige' werd. Die toewijding aan stil worden en naar binnen luisteren... het is een werk dat ze is aangegaan. Ze blijft heel dicht bij God en haar diepste waarden. Dat ontroert me telkens weer.'

In de dagboeken schrijft Etty Hillesum eerlijk over de momenten waarop alle ellende haar aanvliegt, ze diep in de put zit. Maar ze komt daar ook altijd weer

2 juli 1942. Donderdagmorgen half 8

'Ik ben iedere dag in Polen, op de slagvelden, zo kan men het noemen (...), ik ben bij de hongerenden, bij de mishandelden en bij de stervenden, iedere dag, maar ik ben ook bij de jasmijn en bij dat stuk hemel achter mijn venster, er is voor alles plaats in één leven. Voor een geloven aan God en voor een ellendige ondergang.'

Fragment uit *Het verborgen leven*, Etty Hillesum



uit. 'Het zou voor mij niet werken als ze alleen maar de sterke Etty zou zijn', zegt Den Ouden. 'Om dezelfde reden ben ik altijd zo blij met de evangelieteksten die laten zien dat Jezus ook niet volmaakt was. Ook hij kende woede en wanhoop en moest regelmatig in stilte de berg op om dicht bij God te zijn.'

Hedendaags

De tv-serie *Etty*, terug te zien via NPO Start, plaatst het verhaal van Hillesum in hedendaags Amsterdam. In de eerste afleveringen ligt het accent op hoe Hillesum leeft; ze eet hagelslag, neemt de tram en rijdt op een moderne fiets langs de grachten. Dat is wel even wennen. Den Ouden: 'Toch zou ik echt aanraden om de hele serie te bekijken. Vooral in de laatste afleveringen zitten heel indringende scènes. Zo praat ze op een gegeven moment met een vriend aan wie ze vertelt over wie God voor haar is en over haar innerlijke weg. Over haar bewuste keuze om niet onder te duiken, maar naar Westerbork te gaan. Want ze vindt: waarom anderen wel en ik niet? Waarom zou mijn leven belangrijker zijn dan dat van hen?'

De Israëlische regisseur van de tv-serie vertelde in *Trouw* dat hij koos voor een encensering 'in het nu', omdat hij wilde laten zien dat het verhaal van Etty Hillesum tijdloos is. Het is voor hem geen verhaal uit het verleden, zoals historische films over de Tweede Wereldoorlog dat vaak zijn. De beide leden van het dopers tental zijn het roerend met hem eens. In de dagboeken en brieven zien zij een uitnodiging, zelfs aansporing, om niet te oordelen en altijd het gesprek te blijven voeren, ook met mensen die radicaal anders denken.

Nijwening: 'Vanwege mijn betrokkenheid bij de Palestijnse zaak is dat voor mij nog best een uitdaging. Ik realiseer me dat ik eigenlijk geen echte gesprekken voer met mensen die de politiek van Israël's huidige regering voor honderd procent steunen. Hoe is het mogelijk dat zij de misdaden die daar plaatsvinden goedpraten? Voor mij is dat onbegrijpelijk. Ik weet niet of het me zou lukken het gesprek met hen aan te gaan, maar ik denk dat het gedachtengoed van Etty Hillesum me wel oproept om het te proberen.'

Den Ouden haalt een dagboekfragment aan, waarin Etty Hillesum beschrijft hoe ze in Kamp Westerbork een dag vol vreselijke gebeurtenissen heeft meegemaakt. Ze staat daar in stilte, kijkt naar de natuur en heeft – ondanks alles – op dat moment nog steeds het vermogen om de schoonheid daarvan te blijven zien. 'Indrukwekkend vind ik dat! Het is een aansporing om ondanks de ellende in de wereld om ons heen altijd de liefde en de schoonheid te blijven zien. Voor mij is dat de enige manier om niet in de put te raken of cynisch te worden.' Nijwening voegt toe: 'Ja, dat geldt voor mij ook. Haar teksten zijn een medicijn voor de ziel.' <<

Etty Hillesum (1914–1943) woonde in Amsterdam toen ze op 27-jarige leeftijd aan een dagboek begon. In 1981 verscheen een bloemlezing uit dat dagboek, getiteld *Het verborgen leven*. Het werd een echte bestseller; het boek werd vertaald in meer dan twintig talen en ruim anderhalf miljoen keer verkocht.

Tegen het systeem ingaan

Onder doopsgezinden wordt de eigen traditie van het dienstweigeren gewaardeerd als een concrete vorm van geweldloosheid.

Het past goed binnen het doopsgezinde gedachtegoed waarin geloof en leven in verbinding staan en de nadruk ligt op daden.



Hanna Melse
is coördinator van het Doopsgezind Erfgoedcentrum en erfgoed-specialist bij Museum Catharijneconvent.

Naast Cor Inja, bekende dienstweigeraar en activist, zijn er meer 'pioniers' uit de periode vóór 1940. Na de Tweede Wereldoorlog kwam dienstweigeren in Nederland veel vaker voor. Dit gebeurde onder verbeterde omstandigheden: onder een verruimde wetgeving en met legale alternatieven.

Invoering dienstplicht

Vredes- en antimilitaristische groepen vanuit diverse politieke- of levensovertuigingen ontstonden al rond 1870, onder invloed van de Frans-Duitse Oorlog. Toen in 1898 in ons land de persoonlijke dienstplicht werd ingevoerd, werd dienstweigeren een belangrijk thema. Daarvóór, vanaf de vroege negentiende eeuw, werd via loting bepaald wie er dienstplichtig was. Daarbij kon men tegen betaling een vervanger inzetten. Ook doopsgezinden maakten regelmatig gebruik van deze regeling. Rond de eeuwwisseling waren de meeste doopsgezinden in Nederland niet tegen de dienstplicht. Zij

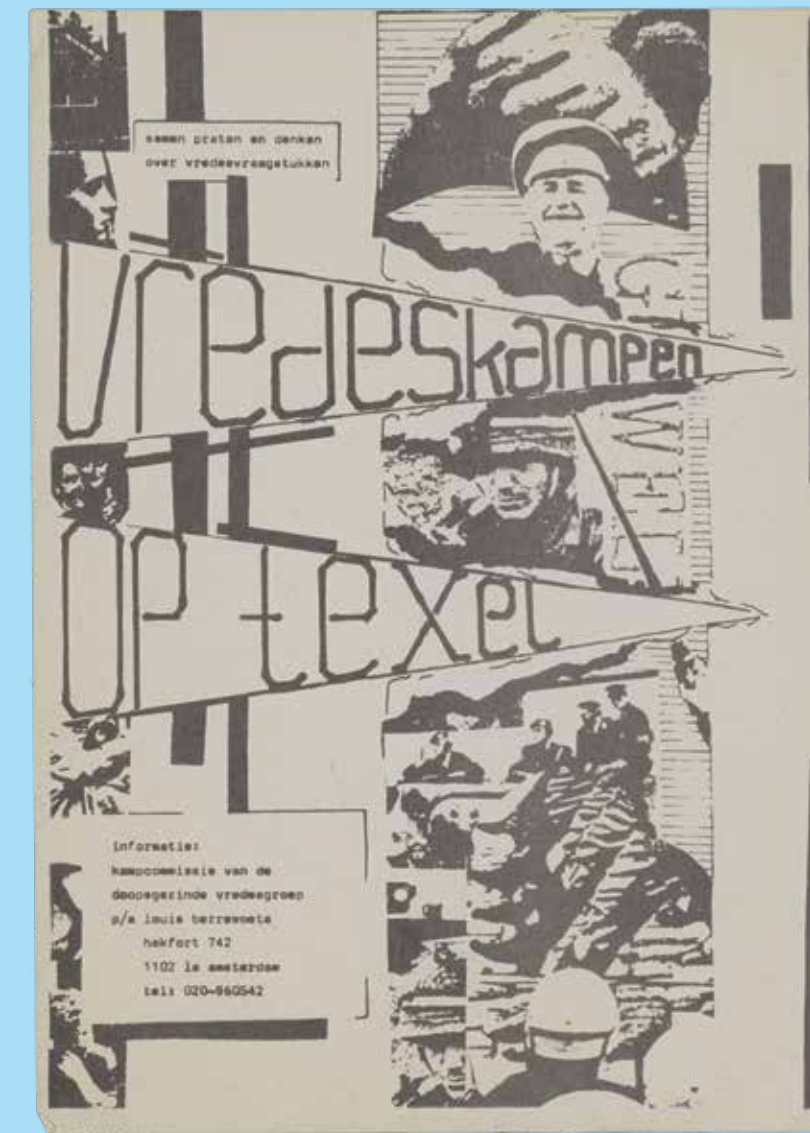
vonden dat het uitgangspunt van weerloosheid wel binnen de eigen geloofskring kon gelden, maar niet verwacht kon worden als onderdeel van het opereren van de staat. Zij zagen daarbij hoe zij zelf inmiddels, in tegenstelling tot in de voorgaande eeuwen, onderdeel geworden waren van het maatschappelijke leven, met alle rechten en plichten van dien.

Een minderheid was echter tegen de dienstplicht. Die legde de nadruk op het persoonlijke gewetensbezwaar vanuit het geloof. Dit waren bijvoorbeeld predikanten die het socialisme aanhingen, onder wie de eerste vrouwelijke predikante Anne Mankes-Zernike (1887-1972). Diverse doopsgezinde predikanten ondertekenden in 1915, samen met prominente figuren van allerlei achtergronden, een landelijk dienstweigeringsmanifest. De Algemene Doopsgezinde Sociëteit nam geen stelling in de vraag of dienstweigeraars gesteund zouden moeten worden; in 1929 verwierp men een hiertoe aangeboden motie, met het oog op

geloofsgenoten 'die met of uit christelijke overtuiging den krijgsdienst aanvaardden'.

Dienstweigeraars

Eén van de vroegste doopsgezinde dienstweigeraars was de Amsterdamse schilder en lithograaf Jan Pieter Terwey (1883-1965), die weigerde in 1903. Zoals andere dienstweigeraars uit de periode van vóór de Eerste Wereldoorlog had hij anarchistische ideeën. Later richtte Terwey zich echter vooral op zijn kunstenaarschap en vertrok hij naar het buitenland. Iemand die wél een belangrijke rol zou blijven spelen binnen de doopsgezinde gemeenschap, was Jan Gleijsteen (1895-1989), machinist van beroep en in 1916 waarschijnlijk de tweede dienstweigeraar uit doopsgezinde kringen. Hij werd actief voor de in 1923 opgerichte Arbeidsgroep tegen den Krijgsdienst, waarin voorstanders van dienstweigeren zich verenigden en bezighielden met bezinning en acties om dienstweigeraars te steunen. In de tijd dat de Arbeidsgroep actief werd, was de wetgeving



rondom dienstweigeren volop in ontwikkeling. In 1923 kwam de Dienstweigeringswet tot stand, die het mogelijk maakte om op grond van gewetensbezwaren vrijstelling te krijgen van de militaire dienstplicht.

De meest bekende doopsgezinde dienstweigeraar is Cor Inja (1903-1989), arbeidersjongen uit Zaandam, die in 1925 dienstweigerde en tijdens zijn gevangenschap van acht maanden een dagboek bijhield. Tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd was hij een vreedzaam activist. Vanaf 1946 werkte hij als mentor van dienstweigeraars en bleef dat ruim vijftig jaar doen.

Alternatieven en begeleiding

Deze en andere vroege dienstweigeraars moesten niet alleen een gevangenisstraf van meerdere maanden uitzitten, ook konden ze nadien niet meer terug naar hun eerdere baan. Aanvankelijk waren er onder de Dienstweigeringswet van 1923 nog geen plekken benoemd voor alternatieve tewerkstelling. Later werd men, behalve in werkkampen, ook tewerkgesteld in psychiatrische inrichtingen. Ook ontstond er meer persoonlijke begeleiding. Vanuit de Doopsgezinde Vredesgroep, die na de Tweede Wereldoorlog het werk voortzette van de Arbeidsgroep tegen den Krijgsdienst, werd er begeleiding geboden aan dienstweigeraars van diverse gezindten.

In 1946 kwam het Doopsgezinde Vredesbureau tot stand, met Cor Inja als één van de drijvende krachten. Er kwam voorlichting via boekjes of tijdens speciale bijeenkomsten of jongerenkampen. Een persoonlijke motivatiebrief en een interview werden onderdeel van het proces om gewetensbezwaarden zich goed te laten voorbereiden op dienstweigeren. Het aantal van zo'n zesduizend gewetensbezwaarden waarmee Inja over de jaren heen gesproken heeft, geeft iets aan van de omvang van de groep. In 1997 werd de opkomstplicht opgeschort. De Koude Oorlog was toen voorbij en Nederland kreeg een beroepsleger. In die context was een jaar eerder het Doopsgezinde Vredesbureau opgeheven.

Jongere generaties

Sommigen uit de doopsgezinde gemeenschap hebben levendige herinneringen aan hun periode als gewetensbezwaarde. Wanneer deze verhalen worden gedeeld en vastgelegd, biedt dit de jongere generaties stof tot nadenken. Een voorbeeld is een initiatief binnen de Doopsgezinde Gemeente Aalsmeer – die veel dienstweigeraars kende – waarmee uitdrukkelijk aandacht is besteed aan persoonlijke verhalen. Interviews met gewetensbezwaarden, maar ook met hen die juist wel in dienst en/of op een vredesmissie gingen, werden opgetekend in het boekje *De vrede dienen. Gewetensverhalen* (2019). Dit boekje bevat ook een handleiding voor een groepsbijeenkomst over het onderwerp. Hierbij is tevens de documentaire getiteld *Wat Zou Jij Doen?* beschikbaar. Meer informatie over het materiaal: erfgoedcentrum@ads.nl

links Dagboek van Cor Inja (1925). Bibliotheek van de Verenigde Doopsgezinde Gemeente Amsterdam, Allard Pierson. foto: Stephan van der Linden (Allard Pierson)

boven Affiche van de Kampcommissie van de Doopsgezinde Vredesgroep. Beeldbank Stadsarchief Amsterdam.

literatuur
Alle G. Hoekema, 'Doopsgezinden en dienstweigeren in Nederland circa 1900 tot 1940', in: *Doopsgezinde Bijdragen* 40 (2014), p. 303-334.

Dagboek van Cor Inja, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Alle G. Hoekema, Gabe G. Hoekema en Piet Visser, *Geen cel ketent deze dromen [...]*, Manuscripta Menonica deel 2, Hilversum 2001.



BOEKEN

overvloed

Nieuw licht op evangeliën

Sommige boeken moet je af en toe even weggelaten om niet te verdrinken in de hoeveelheid informatie die je krijgt voorgeschoteld. *Echo's van het goede nieuws* is zo'n boek, al wil je het eigenlijk direct daarna weer openslaan. Cambridge-professor Geurt Henk van Kooten plaatst de evangeliën in hun Grieks-Romeinse en Joodse context en laat zien hoe revolutionair Jezus daarin was. Zijn boodschap was volgens Van Kooten niet primair politiek, maar gericht op religie en leven, met vanzelfsprekend wel verstrekende maatschappelijke gevolgen. Voor die stelling put Van Kooten uit een enorme hoeveelheid bronnen en literaire en religieuze motieven. Zo geeft hij aan de hand van Romeinse munten en hun vindplaats een uitgebreide interpretatie van Marcus 12:17 ('Geef dan aan de keizer wat van de keizer is, en aan God wat God toebehoort'). Hij presenteert het 'open' einde van Marcus als een krachtig literair stijlmiddel. En het Johan-

In de rubriek media & cultuur verschijnen besprekingen van boeken, muziek, films, tentoonstellingen en andere culturele uitingen.

nesevangelie moeten we volgens hem lezen als een Griekse tragedie, waarin Jezus als mensgeworden Woord het toneel van de wereld betreedt. Datzelfde evangelie dateert hij, op basis van historische bronnen en tekstexegese rond een badcomplex, zelfs vroeger dan Marcus, in strijd met gangbare theorieën. De overvloed aan kennis en verbanden maakt het boek rijk. Maar daar wringt ook de schoen. Van Kooten stapelt zoveel details, bronnen en interpretaties op elkaar dat het soms lastig wordt om de rode draad vast te houden en zijn conclusies kritisch te wegen. Toch houden zijn verrassende inzichten je vast. Ze wijken vaak af van het gangbare en werpen zodoende nieuw licht op de evangeliën, die je dan ook weer met vernieuwde belangstelling induikt. Een veeleisend boek mag je dit rustig noemen, maar het houdt je aan het lezen.

Jan Willem Stenvers

Echo's van het goede nieuws, Geurt Henk van Kooten, KokBoekencentrum Uitgevers, € 29,99

morele revolutie

Hoop en moed

Rutger Bregman, bekend van zijn bestseller *De meeste mensen deugen*, werd vorig jaar door de BBC, de Britse publieke omroep, gevraagd de prestigieuze BBC Reith-lezingen uit te spreken. In drie steden in het Verenigd Koninkrijk en één in de Verenigde Staten sprak hij vier *lectures* uit. Deze zijn gebundeld in *Morele revolutie*. Op het titelblad staat, als disclaimer, de vermelding 'ongecensu-

reerd'. Waarom? De BBC had in de uitzending van de eerste lezing Bregmans omschrijving van Donald Trump als de 'meest openlijk corrupte president in de Amerikaanse geschiedenis' geschrappt. Als domineeszoon leerde Rutger Bregman dat iedere goede preek bestaat uit drie onderdelen: ellende, verlossing en dankbaarheid. De lezingenreeks begint hij met de mededeling dat de eerste lezing vooral zal draaien om dat eerste deel, ellende. Wat een begin! Vervolgens schetst hij gelukkig dat het geheel van de vier lezingen er een zal zijn over hoopvolle zaken, over bijvoorbeeld het vermogen van kleine, volhardende groepen toegewijde mensen om ons collectieve lot ten goede te veranderen. Bregman benoemt onder andere de *suffragettes*, vrouwen die begin vorige eeuw strenden voor vrouwenrechten, met name het vrouwenkiesrecht. Hij noemt ook de Amerikaanse Rosa Parks, bekend van haar verzetsdaad in 1955, toen zij weigerde haar zitplaats in het voor zwarten gereserveerde deel in de bus af te staan aan blanke passagiers. De anti-slavernij-beweging komt ook voorbij.



De druppels bij de besproken items geven de waardering van de recensent weer. Die kan uiteenlopen van één druppel (niet best), tot vijf druppels (uitstekend).

Morele revolutie kan gelezen worden als een pamflet tegen de autocratische tendensen van de leiders in de westerse wereld (en daarbuiten), tegen de schaamteloosheid, de zelfverrijking van de machthebbers. Bregman spreekt van een morele crisis. Evengoed is er aandacht voor het hoopvolle. Die verpleegkundigen, leraren, ouders, kerkmensen, die zich dagelijks moreel en verantwoordelijk gedragen. Een kanttekening is dat zijn historische analyse – Bregman is historicus – onderbelicht laat hoe we de 'morele crisis' samen kunnen aanpakken. Desondanks een moedig boek(je).

Jehannes Regnerus

Morele revolutie, Rutger Bregman, De Correspondent, € 15,-

wieltesclub

Less is more

Sommige boeken functioneren als een spiegel, om jezelf erin te herkennen, andere als een raam, om de ander door te zien en er zijn boeken als deuren, waardoor je de wereld van een ander instapt. Voor kinderen is het belangrijk dat ze ook verhalen lezen met hoofdpersonen die niet op henzelf lijken. En dat doet dit boek heel goed; *De wieltesclub* is absoluut een deur.



De wieltesclub bestaat uit drie kinderen, op skeelers, step en fiets. Dan komt er een nieuw kind in de straat wonen. Een nieuwe vriendin, fijn! Het nieuwe buurmeisje, Lea, zit in een rolstoel, en daar heeft ze het moeilijk mee. Maar het eindigt met een wedstrijd, spelen en racen. Met de wieltesclub nu op skeelers, step, fiets en in een rolstoel. Het is een lief boek, de tekeningen zijn tof, de naam Zjef onuitsprekbaar. Ik zou de schrijfsters graag 'less is more' willen meegeven, want het boek zou geweldig zijn als het een net iets strakker verhaal had. Zjef en Lea vinden elkaar misschien wel leuk, maar dat is totaal niet uitgewerkt of relevant, dus haal die paar zinnnetjes weg en dan is dit boek perfect. Nu is het alsnog 'gewoon' een heel leuk boek!

Franka Riesmeijer

De Wieltesclub, Ineke Debels & Katrien Benaets, Clavis Uitgeverij, € 19,99

EXPOSITIE

Sint-Justus

Een groter verhaal

Volgens de overlevering was Sint-Justus een jonge christen die door de Romeinen werd onthoofd omdat hij zijn geloof niet wilde afzweren. Na zijn dood zou hij zijn hoofd hebben opgepakt en zijn weg hebben vervolgd, waardoor hij uitgroeide tot een beroemde heilige. Zijn relieken werden eeuwenlang vereerd door pelgrims, onder meer in Zutphen, waar zijn verhaal een belangrijke rol speelde in het religieuze leven van de stad. Het reliek bevindt zich inmiddels al eeuwen in Antwerpen en is nu voor het eerst weer terug in Zutphen. En voor het eerst wordt



Le Miracle de St. Just, P.P. Rubens, 1638. Met dank aan Musée des Beaux-Arts, Bordeaux

het samen met het beroemde werk over Sint Justus van de Antwerpse meester Peter Paul Rubens tentoongesteld.

De tentoonstelling neemt je mee naar een tijd waarin mensen wekenlang onderweg waren voor een glimp van een reliek, een wonder of een teken van hoop. Het is daarom ook een ode aan de pelgrimage. Een ode aan al die reizen van herkenbaar verlangen: de behoefte om houvast te vinden wanneer het leven onzeker wordt. Juist daarin schuilt de kracht van deze tentoonstelling. Het gaat uiteindelijk niet om de vraag of wonderen echt hebben plaatsgevonden. Het gaat om de mensen die erin geloofden, erop vertrouwden en er hun weg voor aflegden. Zo verandert een verhaal over een middeleeuwse heilige onverwacht in een verhaal over onszelf. Er moet wel bij worden gezegd dat het een redelijk kleine tentoonstelling is en dat de twee topstukken gek genoeg een beetje staan weggemoffeld in een hoek. Maar misschien is dat ook wel verfrissend. De heldenverering een beetje *downplayen* om juist al die 'gewone' pelgrims wat meer in het licht te zetten.

Kalle Brüsewitz

Heiligen & Helden. Sint-Justus, Rubens en de pelgrims, Stedelijk Museum Zutphen. Nog te zien t/m 15 nov.

Verscherming

Er is veel te doen over 'schermverslaving'. Dit leidt tot concentratieverlies, slaaptekort, sociaal isolement en somberheid.

We hebben het dan allereerst over het scherm van de smartphone. Eén van de praktische tips: 'Laat de telefoon links liggen.' Precies daar ligt die van mij altijd, met de iPad ernaast, op mijn bureau. Intussen lees ik de tekst die ik nu tik op mijn computerscherm. Dus.

Verscheurd door schermen. Verscherming. Het is waar. Wat ik vroeger nooit deed, ik hip van de hak op de tak. Geen Facebook, Instagram, Twitter of X meer, maar prikkels genoeg. Appjes, berichtjes, mailtjes. Natuurlijk kijk ik geregeld even of er nieuws is, of ik zoek snel iets op, om in een paar klikjes compleet verloren te raken in een vraag- en antwoordspel met

een chatbot. Ik scroll van het een naar het ander. Allang vergeten wat ik oorspronkelijk zocht.

Alles wordt fragmentarisch. Ik neem her en der hapjes uit verschillende boeken, boeken die ik vroeger een voor een met aandacht zou lezen. Het kan de ouderdom zijn, er is meer tijd om doelloos rond te dolen en tegelijk heb ik haast. Of zijn dit de gevolgen van schermverslaving? En is dat erg?

Ooit kocht ik het roemruchte boek van Neil Postman *Wij amuseren ons kapot. De geestdodende werking van de beeldbuis*. Ik haal het nog eens uit de kast. Bij het 'woord vooraf' blijf ik steken. Postman zet daar

het zwarte toekomstbeeld van George Orwell, in zijn 1984, naast dat van Aldous Huxley in *Brave New World* (Heerlijke nieuwe wereld). Voor het eerst gepubliceerd in respectievelijk 1949 en 1932.

Bij Orwell gaat de mensheid ten onder door angst, censuur en onderdrukking. Bij Huxley verdrinkt de mens in een zee van zinloos amusement. Verdoofd door genot, te suf om nog ergens over na te denken. Postman: 'Orwell vreesde boekverbrandingen. Huxley vreesde dat hiervoor geen reden zou zijn, omdat geen mens nog een boek zou willen lezen.' In beide gevallen legt de waarheid het loodje.

Postman volgde de lijn van Huxley. De mensheid zou omkomen door verslaving aan de oppervlakkigheid van de televisiecultuur. Informatie, politiek, religie, alles zou slachtoffer worden van entertainment vol flitsende beelden en oeverloze lolligheid. Zijn enige hoop was dat het onderwijs jonge mensen zou leren 'de symbolen van hun cultuur te interpreteren', om 'afstand te nemen van de gangbare informatievormen'. Of dat gebeurt is, is zeer de vraag.

Terug naar de schermen van nu. Ja, het is erg. Wij scrollen ons rot. Wij zien door de bomen het bos niet meer. Waar willen we heen? Laten we ons meeslepen door misleiden- de virtuele vrienden en schijnbaar alwetende chatbots? Of kiezen we voor de mens? De mens met hart en verstand, stoer en kwetsbaar, speels en stil, twijfelend, tegendraads soms. De mens, vechtend tegen de verdwazing. Zoekend naar vrijheid, waarheid en waar- digheid.

Wij leven in een verscheurde wereld. En wij weten het. Nog net. <<

'The people light up the streets'

geweldloos verzet

Temidden van de Israëlische bezetting in Hebron

tekst & beeld Geke van Vliet en Anna Lippman

'Vanochtend begon mijn dag om 6.30, bij een checkpoint waar vijf scholen omheen staan. Honderden Palestijnse kinderen moeten door dat checkpoint om naar school te kunnen, net als leraren, en natuurlijk andere werkende mensen. Wij proberen in de gaten te houden of alles goed gaat: of er geen mensen gearresteerd worden, of het checkpoint openblijft. Als iemand wordt gearresteerd, proberen we diens naam te achterhalen om de ouders in te kunnen lichten.'

Het is slechts het begin van de dag voor Anna Lippman, die vrijwilliger is bij Community Peacemaker Teams (voorheen Christian Peacemaker Teams, CPT) in Hebron. Ik ontmoette Anna begin september toen ik met een solidariteitsreis op bezoek ging in Hebron.

Anna komt oorspronkelijk uit Canada, ze groeide op in een strikt religieus Joods gezin, met een oma die Auschwitz overleefde. Ze hoorde van jongs af aan dat ze een goede naaste moest zijn en dat sociale rechtvaardigheid belangrijk is. Tegelijkertijd leerde ze om van Israël te houden en dat elke Arabier haar wil vermoorden. Wellicht geen logische aanloop naar vrijwilligerswerk in Palestina.

Van kibboets naar Palestijnse familie

In 2011 ging Anna voor het eerst naar Israël. Ze werkte er in een

kibboets, op slechts vijf kilometer van de grens met Gaza. Tijdens haar verblijf namen de bewoners van de kibboets haar mee naar de grens met Gaza. De mensen in de kibboets zwommen graag in de oceaan bij Gaza. Zo hoorde Anna van de kibboetsbewoners dat het jammer is dat ze Gaza niet meer in konden,¹ dat de Palestijnen Gaza kapot hadden gemaakt en slecht voor de omgeving zorgden.¹ Bij Anna zorgde dit juist voor twijfels.

Ze begon boeken te lezen over Israël-Palestina. Ze begon te twijfelen aan haar relatie met het Jodendom: wilde ze nog wel Joods zijn als dit was wat het betekent? Ze besloot actief te worden bij antizionistische Joodse organisaties. In 2022 bezocht ze Palestina voor het eerst en dit veranderde haar voorgoed: *once you've seen it, you can't unsee it*. Ze werd er zo

hartelijk ontvangen op de plekken waar ze langere tijd verbleef, dat de mensen als familie voelden en dus gaat ze nu elk jaar op 'familie-bezoek'.

In 2022 verbleef Anna in Umm al-Kheir, een dorp ten zuiden van Hebron dat wordt omringd door Joodse kolonisten. Carmel is een grote illegale nederzetting naast het dorp en inmiddels staan er zelfs enkele caravans van kolonisten in het dorp. Deze kolonisten terroriseren de bewoners van Umm al-Kheir en dus zijn er internationale vrijwilligers in het dorp die er met hun aanwezigheid voor zorgen dat de bewoners iets veiliger zijn.

Desondanks werd in juli 2025 de lokale activist Awdah Hathaleen doodgeschoten door een kolonist.² Anna is goed bevriend met zijn familie, zijn vrouw, kinderen en andere familieleden. 'Het is mijn tweede thuis. Ze verkeren in vreselijke omstandigheden, maar zorgen ervoor dat ik me welkom voel. De families zijn onwijs aardig en gastvrij en ze zijn zo toegewijd aan hun land. En ze zeggen wel dat we familie zijn, maar ik mag de afwas niet doen omdat ik te gast ben.'

Hebron: Israël-Palestina in een snelkookpan

Dit keer doet Anna dus enkele weken vrijwilligerswerk bij CPT in Hebron. Naast het monitoren van verschillende checkpoints, waarmee ze soms haar dag begint, betekent dat ook veel bezoeken brengen aan Palestijnse families. Elke zaterdag is er in Hebron bijvoorbeeld een zogenaamde *settler incursion*: een optocht van kolonisten door de Oude Stad van Hebron en omliggende straten. De *incursion* is een vorm van intimidatie van de Palestijnse bevolking. De kolonisten worden beschermd door het Israëlische leger. Officieel is Hebron opgedeeld in H1 en H2. H1 is onder Palestijns gezag, er wonen ongeveer 150.000 Palestijnen. H2 is onder Israëlisch

Umm al-Kheir op de Westelijke Jordaanoever, met op de achtergrond een nederzetting van kolonisten.

militair gezag: er wonen 35.000 Palestijnen en ongeveer 800 Joodse kolonisten. Door onder meer checkpoints, de aanwezigheid van zo'n 1500 Israëlische soldaten en intimidatie door gewapende kolonisten wordt de bewegingsvrijheid van de Palestijnen in Hebron ernstig beperkt. CPT is aanwezig tijdens de *settler incursions* om te zorgen dat het geweld door de kolonisten, terwijl ze paraderen door de Palestijnse straten, beperkt blijft tot pesten en intimidatie. CPT maakt praatjes met mensen om te zorgen dat ze zich veilig en gezien voelen. Het lijken kleine dingen, maar Anna omschrijft de saamhorigheid van de gemeenschap als belangrijk en helend. Ze zegt: *'The people light up the streets'*.

Alledaagse taferelen

De *settler incursions* zijn sinds ongeveer een jaar een wekelijks terugkerend tafereel. Ook andere vormen van onrecht zijn deel van het alledaagse leven van de bewoners in Hebron en de dorpen daaromheen. Op de dag dat ik Hebron bezocht, was ik er getuige van dat een gezin van kolonisten een huis in de Oude Stad ging bezetten. De Palestijnen (en wij) keken lijdzaam toe hoe een vader en zoon met behulp van de laadbak van een bulldozer een huis in werden getild. De moeder filmde met een triomfantelijke glimlach op haar gezicht. Ondertussen beschermde het Israëlische leger de kolonisten. Elke Palestijn die dichterbij probeerde te komen, kreeg een geweer op zich gericht. Een dag later zagen we onderweg naar Tent of Nations hoe het Israëlische leger een huis van een Palestijn verwoestte en de dag daarna zagen we onderweg naar Masafer Yatta (waar de film *No Other Land* zich afspeelt) hoe een

groep kolonistenkinderen ging zwemmen (en wellicht ook plas-sen) in Palestijns drinkwater.³ We hoefden er niet naar te zoeken, het onrecht speelt zich recht voor je gezicht af.

Met CPT probeert Anna wereldwijd aandacht te genereren voor het dagelijkse onrecht. Velen van ons weten dat de Palestijnen onrecht wordt aangedaan. Termen als apartheid, bezetting, kolonisten en genocide zijn ons niet onbekend. Maar nu ik hier ben, merk ik weer hoe moeilijk het is om tot je door te laten dringen dat zo'n groot deel van het onrecht onzichtbaar blijft. Een groot deel van Anna's werk bestaat daarom uit het schrijven van reportages over die dagelijkse, veelal onzichtbare, vormen van onrecht. Die reportages worden gedeeld met de Verenigde Naties en met kerken overal ter wereld. Ook op hun Instagramaccount documenteert CPT ('cpt.palestine') veel over het dagelijkse onrecht.

Naar binnen kijken

Anna vertelt dat het haar zwaar valt om als jood het onrecht te aanschouwen. Ze zegt: 'Ik word er misselijk van als ik zie dat mensen mijn religie voor terrorisme gebruiken, dat ze terroristisch bidden, en dan durven te zeggen dat dat allemaal in Gods naam is. Ze misbruiken jodendom... Ik zou mensen willen vertellen dat dit niet het jodendom representeert.' En dan met een wrang lachje: 'Die Palestijnen dealen hier elke dag mee en zitten waarschijnlijk niet te wachten op mijn Joodse identiteitscrisis.' Die identiteitscrisis krijgt de ruimte in haar antizionistische Joodse groepen thuis in Canada, waar het vooral gaat over hoe je in deze wereld Joods kunt blijven.



Anna Lippman, oog in oog met een soldaat.

Onlangs is er in haar woonplaats een antizionistische synagoge geopend, een plek waar ze simpelweg bij elkaar kunnen zijn.

Daarnaast kiest ze er dus voor om met haar aanwezigheid op de Westelijke Jordaanoever te laten zien wat ze het liefst van de daken wil schreeuwen. Ze geeft nog een advies mee aan mensen die dit lezen: we moeten niet vergeten dat iedereen wel iets kan doen, dat er voor iedereen een rol is weggelegd. Niet iedereen kan of wil naar Palestina komen, maar je kunt wel met je burens, je collega's, je familie in gesprek gaan. Je kunt geld inzamelen, mensen ontmoeten, of lobbyen bij je regering.

Dat laatste heeft onder andere geleid tot het verbod op import vanuit illegale nederzettingen. 'Natuurlijk kan het oncomfortabel of zelfs onveilig voelen om je uit te spreken, maar hoe meer van ons dat doen, hoe veiliger het wordt voor iedereen.' <<

Meedoen?

Zou je graag eens op reis gaan naar Palestina? Deze ontmoeting met Anna vond plaats tijdens een reis met het Deutsches Mennonitisches Friedenskomitee (DMFK), een Duitse, doopsgezinde vredesorganisatie.

Voor meer informatie zie: www.dmfk.de/israel-palaestina_2027

- 1 Tot 2005 woonden er ook in Gaza Joodse kolonisten. Toen werd die bezetting officieel opgeheven, maar Israël bepaalt nog altijd wat en wie er Gaza in en uit mogen.
- 2 Een uitgebreid verslag over de moord en het daarmee gepaard gaande onrecht is te vinden op Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Killing_of_Awdah_Hathaleen
- 3 Palestijnen op de Westelijke Jordaanoever worden door Israël afgesloten van stromend water. Ze moeten het water voor veel geld inkopen of proberen regenwater op te vangen, wat zonder geldige vergunning ook verboden is.

De ADS collecteert digitaal. Op de speciale collectepagina op de website vindt u een overzicht van de doelen van dit jaar.

collectedoelen

november

Stichting DGS voor LCC
Vredescentrum

Hoe werk je aan vrede in een wereld aan de oostgrens van Europa? Het Centre for Dialogue and Conflict Transformation van LCC International University in Litouwen doet dat door studenten met verschillende nationaliteiten bij elkaar te brengen en toe te rusten voor vredeswerk. Het Centre organiseert trainingen in conflicttransformatie, dialoog en traumabewustzijn. Deelnemers leren luisteren, moeilijke gesprekken voeren, conflicten in kaart brengen en werken aan vertrouwen en samenwerking. In de zogenoemde Peace Encounters ontmoeten studenten en anderen elkaar rond thema's als identiteit, hoop en maatschappelijke verdeeldheid. Met studenten uit landen die regelmatig op gespannen voet staan met elkaar is dit belangrijk werk. Voor een vredeskerk als de doopsgezinden biedt dit werk veel inspiratie.

Dit nieuwe collegeseizoen staan diverse trainingen in conflictbemiddeling gepland, waarbij ook wordt gereflecteerd op de rol van theologie, herinnering en gemeenschapsvorming. Daarnaast staat in het voorjaar een reeks webinars op het programma over

de rol van identiteit en vredesopbouw in conflictgebieden. De collecte van Stichting Doopsgezinde Geloofsopbouw en Solidariteit is bedoeld ter ondersteuning van het programma van het vredescentrum. Van de opbrengst worden onder andere de reis- en verblijfskosten gedekt van Anthony Khair. In het collegejaar 2024-2025 studeerde hij aan het Doopsgezind Seminarium hier in Nederland en inspireerde toen veel mensen door de manier waarop hij sprak over vredestheologie en vredeswerk.

december

Gemeenteondersteuning
van de ADS

Wellicht heeft u in de afgelopen jaren in uw eigen gemeente te maken gehad met praktische uitdagingen: de gemeente wordt almaar kleiner, het wordt steeds lastiger om mensen te vinden voor posten in de kerkenraad, de predikant gaat met emeritaat. Zomaar een paar voorbeelden van wat er in veel gemeenten in het land speelt. Praktische taken kunnen in een gemeente veel ruimte innemen, zodanig dat er soms tijd en energie tekort is om meer met de inhoud bezig te zijn: waar het eigenlijk om gaat in uw gemeente, waarom u met elkaar samenkomt, hoe u het doopsgezinde kunt laten klinken in uw dorp of stad.

Gemeenteondersteuning van de ADS helpt gemeenten met ondersteuning op maat bij actuele vragen, door bijvoorbeeld mee te denken over nieuwe mogelijkheden. Door verbindingen te leggen met andere gemeenten in de regio, om bijvoorbeeld te kijken of er andere vacante gemeenten zijn, die samen willen optrekken om een nieuwe predikant te zoeken. Maar gemeenteondersteuning gaat ook over inspireren en verbinden. Zo zijn we bijvoorbeeld alweer druk bezig met de organisatie van een nieuwe editie van Mondig op Zondag, die op zondag 13 juni 2027 plaatsvindt. Een dag waarop doopsgezinden vanuit het hele land samenkomen, samen vieren, workshops volgen, en vooral elkaar ontmoeten en nieuwe inspiratie opdoen om mee terug te nemen naar de eigen gemeente. Deze dag wordt u aangeboden door de ADS en is mede mogelijk dankzij de giften die we via de jaarlijkse collecte gemeenteondersteuning ontvangen. Op deze manier willen we graag blijven bijdragen aan het inspireren en versterken van onze doopsgezinde geloofsgemeenschap. Met uw gift levert u daar direct een bijdrage aan. Daarom vragen wij ook dit jaar om uw financiële steun.



U kunt uw bijdragen overmaken naar **NL19 ABNA 0243 4938 86** t.n.v. Algemene Doopsgezinde Sociëteit te Amsterdam, o.v.v. 'DGS' of 'Gemeenteondersteuning'. Zie ook de collectepagina: doopsgezinden.nl/collecten die u via de QR-code hierboven kunt bereiken.

foto ADS

het lied van...

Muziek is een belangrijk onderdeel van ons leven. Liedjes die je doen denken aan belangrijke momenten in je leven, samen zingen in de kerk, een nummer waar je kippenvel van krijgt. In deze rubriek duiken we in wat muziek betekent voor iemand.

Deze keer spreken we met Remco van Mulligen, voorganger van de Doopsgezinde Gemeente Twente en de Remonstrantse Gemeente Twente.

tekst Franka Riesmeijer

Welk (niet-kerkelijk) lied is momenteel jouw tophit?
'De vrucht v/h geloof' van IJSLAND. Dit duo bestaat uit rapper Sef en Abel van Gijlswijk, frontman van de band Hang Youth. Samen zijn zij de stem van de huidige generatie linkse, zoekende mensen – waarvan ik er één ben. Ze spreken zich uit voor gerechtigheid, voor Palestina, tegen racisme, tegen extreemrechts en gentrificatie en ga zo maar door. In dit nummer halen ze Dostojevski aan en dan ben je sowieso mijn held: Dostojevski schrijft / Bij de realist is het geloof niet de vrucht van het wonder / Maar het wonder de vrucht van het geloof.'

Bij welk lied heb je mooie herinneringen?

Heel het album *Kid A* van Radiohead – sowieso briljant en weergaloos mooi. Het album verscheen in het jaar waarin ik mijn vrouw leerde kennen en is daar voor altijd aan verbonden.

Welk lied zou jij iedere zondag wel in de dienst willen horen of meezingen?

'Into my arms' van Nick Cave & The Bad Seeds

Wat is de mooiste zin van dit lied? Waarom raakt deze tekst je?

De openingszin: 'I don't believe in an interventionist God'. De zin raakt me vanwege de stelligheid.

Ik vraag me af of de Nick Cave van nu, die zoveel heeft meegemaakt, inclusief het verlies van een kind, deze zin van de Cave van dertig jaar geleden nog steeds kan nazeggen. En ik ben zelf iemand die echt wil geloven in een God die ingrijpt in deze wereld. Maar of ik dat kan...?

Is het een melodie die we allemaal zo meezingen of die geïmproviseerd moet worden?

In juni heb ik met ruim tienduizend mensen de volledige tekst van dit lied mee staan zingen op het Best Kept Secret-festival. Dus ik denk dat wij dat in de kerk ook wel kunnen.

Welk instrument vind je het mooist in een dienst?

Piano, zonder meer. Als vandaag orgel wordt afgeschaft, ben ik het morgen vergeten. Maar ik weet dat het voor anderen een dierbaar instrument is.

Voor welke gelegenheid zou er nog een goed lied moeten worden toegevoegd in het liedboek?

Voor acties van burgerlijke ongehoorzaamheid. We zingen bij dergelijke acties vaak 'We Will Make No Peace With Oppression' van The Porter's Gate. Zij maken activistische christelijke muziek. Dit nummer kan zo het liedboek in.



tekst Wieteke van der Molen

Niet-aflatende hoop

Ooit, lang geleden, in Genesis 1:26, nam God zich voor mensen te maken. 'Laat ons mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op ons lijken (...)' En ik denk weleens dat God dat voornemen tot in de puntjes heeft uitgevoerd.

Hen had dat scheppen echt in de vingers tegen die tijd. Want Hen maakte mensen die zó op Hen leken dat zij op hun beurt godsbeelden maken die op de mensen zelf lijken.

Ondanks het verbod op 'afgodsbeelden' (het afbeelden van god/goden met als doel het aanbidden van het beeld alsof dat god zelf is), zit er in al onze beelden van God een stukje van onszelf. Een gelijkenis. Misschien niet helemaal een evenbeeld, maar zeker toch een afspiegeling.

Die afspiegeling is subtieler en complexer dan die bij bijvoorbeeld de Griekse goden, die niet alleen letterlijk werden afgebeeld als uitvergrote supermensen met een grillig humeur en meer macht en kracht dan goed voor de wereld was. De God van de Bijbel is in de meeste verhalen ongrijpbaarder dan de goden in bijvoorbeeld de Griekse mythologie. We horen niets of nauwelijks over de thuissituatie, Hen heeft geen gezin, romances of vetes.

En zo laten de Bijbelverhalen vooral een afspiegeling zien van de mensen die die verhalen ooit vertelden. Hun hoop, hun verlangen, hun schuld, hun liefde, hun grote spijt, hun onvermogen, hun menselijkheid, hun dromen. In die zin is de Bijbel geen verhaal over God. Het is een verhaal over mensen. Mensen mét God. Maar het gaat vooral over de mensen.

God komt naar voren in de mensenverhalen over hun ervaringen met Hen. Er zijn niet of nauwelijks verhalen over God 'gewoon op zichzelf'.

Fascinerend. Want niet alleen blijft God daarmee deels uit handen van de mens (Hen blijft ongrijpbaar en 'gans anders'), maar dat wat mensen over Hen vertellen toont hun diepste zielenroerselen. Hun (hoogstwaarschijnlijk) onbewuste ervaringen. Hun eigen emoties. Want het zegt iets over jón, over jou als mens, als je een verhaal vertelt over jouw God die zó klaar was met de mensen dat hij al het leven dat hij zelf geschapen heeft wegvaagt met één grote vloed. Gewoon, de beuk erin. Weg ermee.

Er zijn ongelooflijk veel verhalen over God met de mensen waarin het beeld dat deze mensen van God schetsen die van een 'de-beuk-erin-God' is. Een God die zelden grillig is op de manier van Griekse goden, maar die bij vlagen dodelijk vermoeid lijkt van het steeds maar weer opnieuw moeten beginnen, van het steeds maar weer opnieuw moeten uitleggen wat Hen eigenlijk bedoelt. Op een gegeven moment gaat het gewoon niet meer. Dan ontploft Hen. De beuk erin.

En precies die God, die van 'de beuk erin', die vinden wij moderne lezers in het rijke welvarende westen vaak moeilijk. Óns beeld van God is die van het pluche, van het fatsoen, van de medemenselijkheid, van de rede. Want zo zien wij onszelf graag. En dat zou God dan toch nog veel beter moeten kunnen dan wij.

Maar als we even los denken van de verwachtingen die we vanuit onze luxepositie van (een) God hebben, en terugdenken aan God als afspiegeling van onszelf...wat zien we dan in die verhalen? Als ik vanuit mijn eigen ervaring met 'de beuk erin' kijk, zie ik bijvoorbeeld het volgende...

God als de moeder van een stel pubers. Je komt doodvermoeid thuis van je werk als Schepper van het Al, beladen met boodschappen, en je struikelt bij binnenkomst wéér over zes tassen vier jassen achttien paar stinkschoenen en een natte hond die nog niet is uitgelaten. Terwijl je er al HONDERD keer iets over gezegd hebt. En ja, dan ontplof je. Dan flikker je de hele bende de tuin in, of het nou regent of niet. Dan stamp je, dan smijt je met je boodschappen tot de eieren breken, dan storm je het huis weer uit naar de dichtstbijzijnde kroeg. En je schreeuwt: 'Ze zoeken het maar uit met zijn allen! Ik ben d'r helemaal klaar mee! Ik doe het niet meer! Ik ga NOOIT meer terug.'

Ik snap dat. *Been there, done that.* Dus vanuit mijn eigen ervaring als moeder van een stel pubers begrijp ik de onderliggende emotie van God als Hen een zondvloed over de aarde laat spoelen, als de Filistijnen heersen over het land, als Sodom en Gomorra hun kamer weer eens niet hebben opgeruimd. Wie niet horen wil moet maar voelen. Godsamme. De beuk erin.

Maar ik ken ook het moment dat je morrend je jas aantrekt en je barrekening voldoet en onderweg naar huis de naar buiten gegooide spullen oppakt, de gebroken eieren opruimt en het avondeten klaarmaakt en ondertussen de berouwvolle puber (sorry mama, ik zal het nooit meer doen, mama) door de vette lokken aait. God die Noach een ark laat bouwen. God die keer op keer een rechter op laat staan om het volk te bevrijden. God die Jesaja laat profeteren over niet-aflatende hoop en dat het allemaal uiteindelijk goed zal komen. Omdat God nu eenmaal niet anders kan. Omdat de mens niet anders kan.

Omdat 'de beuk erin' heel begrijpelijk en menselijk is. Maar het duurt niet. Het blijft niet. Na de uitbarsting komt de berusting, en die komt voort uit die vreemde, onverbreekelijke liefde die ons bindt. God en mensen. Mensen en God. Niet los verkrijgbaar, althans niet in de Bijbel. Want die beuk erin, die komt niet voort uit onverschilligheid. Die komt voort uit liefde. Uit verbondenheid. Uit niet-aflatende hoop. <<

tekst & beeld Iris Speckmann

‘Ik ben al blij als het lukt om twijfel te zaaien’

Mark Akkerman werkt nu twintig jaar bij Stop Wapenhandel, een kleine organisatie die onderzoek doet naar wapenhandel en de wapenindustrie.

Waar Stop Wapenhandel ooit vooral onderzoek deed naar de export van wapens, houdt Mark zich steeds nadrukkelijker bezig met de bredere context van militarisering van Nederland en Europa. Vanuit een uitgesproken antimilitaristische en anarchistische overtuiging, maar gericht op feiten en cijfers.

Ik vraag Mark waar die* aan denkt bij het motto van deze Mondig, ‘de beuk erin’. Met een glimlach, maar zonder veel uitleg zegt die: ‘Een liedje van Bram Vermeulen heet zo’. Als ik dat later beluister, hoor ik Vermeulen zingen: ‘Als ik niet meer vecht... als mensen in hun overleven automatisch verder gaan, ... als ik daartegen niet meer vecht, waarom zou ik dan nog bestaan... de beuk erin...’ Vermeulens lied gaat over de passie om voor een betere wereld te strijden. Dat past bij wie Mark is en wat die doet.

Bij Mark begon politieke bewustwording al aan het einde van diens middelbareschooltijd. ‘Ik ben opgegroeid in de Noordoostpolder. Niet echt een broeinest van wat voor activisme dan ook, zeker niet links. Dus dat was wel een beetje zoeken en vooral dingen lezen. Mijn belangstelling was vrij breed. Allerlei dingen waarbij je kunt zien dat mensen elkaar uitbuiten, onderdrukken en discrimineren.’ Tijdens de studie bestuurskunde in Enschede kon Mark die belangstelling omzetten in actie. Die sloot zich aan bij GroenLinks en kwam in aanraking met de lokale vredesbeweging, die op dat moment ook behoorlijk actief was. Militair beleid begon Mark

steeds meer te interesseren. Die beschrijft het leger en de militaire macht als een ‘sluitstuk van het westers kapitalisme, dat garandeert dat de macht bij de machthebbers blijft’.

Feiten en cijfers

Bij Stop Wapenhandel werd onderzoek het belangrijkste gereedschap. Toen Mark er begon, lag de nadruk sterk op wapenexport en de wapenindustrie. De organisatie hield exportvergunningen bij en onderzocht waar Nederlandse wapens terechtkwamen. Die informatie kwam pas openbaar dankzij een langdurige Wob-procedure van Stop Wapenhandel. Ook analyseert Mark overheidsbeleid, publicaties van bedrijven en militaire berichtgeving. ‘We doen wel mee aan campagnes en acties, maar onderzoek is de basis van het werk. Uitzoeken: hoe zit het feitelijk? En hoe moet je dat duiden? Hoe kunnen die feiten ons en anderen helpen?’

Emoties en beelden worden steeds belangrijker in het publieke debat, maar feiten en cijfers zijn juist dan belangrijk, vindt Mark. De tijden zijn veranderd. ‘Sinds de Russische inval in Oekraïne in 2022 is er een enorme omslag in het denken over wapens en de wapenindustrie. Voorheen dachten de meesten nog “wapenindustrie is niet oké”, maar nu wordt die industrie wel echt (ten onrechte) omarmd als noodzakelijk voor onze veiligheid.’ Daardoor is volgens Mark ook de taak van Stop Wapenhandel veranderd: niet alleen kijken naar wapens, maar naar de hele maatschappelijke inbedding van militair beleid.



Militair beleid

Een concreet voorbeeld is de ‘Wet op de defensie-gereedheid’ (Wodg). Het wetsvoorstel moet het voor Defensie makkelijker maken om in Nederland te oefenen en zich voor te bereiden op oorlogssituaties. Mark: ‘De regering ziet de wet als noodzakelijk om de krijgsmacht beter gereed te maken; Daarvoor worden bepaalde procedures vereenvoudigd of versneld. Zo worden de mogelijkheden tot de inspraak van burgers sterk beperkt en kan Defensie bijvoorbeeld veel makkelijker op meer plaatsen oefenen of laagvliegen. Rare gedachtegang, want overal staat: “Defensie is er om onze democratische rechtsstaat te beschermen”. Nou, dan denk ik: ze hebben de pretentie om de rechtstaat en de democratie te beschermen, maar doen dat door zichzelf daarbuiten te stellen. Ze doen het dus door een deel van de democratische rechtsstaat af te breken, onder het mom van “Ons belang is zo belangrijk en doorslaggevend, dat wij zelf mogen bepalen wat we doen, en dat alle andere belangen daaraan ondergeschikt zijn.”’

Het meest zorgelijke van de militarisering vindt Mark dat geld aan andere maatschappelijke doelen wordt onttrokken, dat internationale samenwerking moeilijker wordt en dat klimaatproblemen niet worden opgelost. Sterker nog, die worden erdoor

versterkt. ‘Het militair-industrieel complex, met name grote militaire vliegtuigen en schepen, veroorzaakt meer dan vijf procent van de wereldwijde uitstoot. Zij zijn ontheven van klimaatafspraken. Tegelijkertijd spelen legers een rol bij het veiligstellen van toegang tot fossiele grondstoffen en handelsroutes.’ Met andere woorden, de energietransitie die van levensbelang is voor de planeet, gaat er niet komen op deze manier.

Stug volhouden

Vraag Mark naar hoop, en het blijft lang stil. De opkomst van extreemrechts en de toenemende militarisering roepen de grootste zorgen bij diegene op. Voor Mark ligt de sleutel bij een actieve vredesbeweging die weer zichtbaar de straat op durft te gaan. Een lichtpuntje aanwijzen vindt Mark moeilijk, erkent die. Diens voornaamste rol is om de vredesbeweging van feiten te voorzien. ‘Je hoort wel zeggen dat als mensen een gevoel van angst hebben, je daar met feiten niet helemaal doorheen breekt. Dat is problematisch, maar ik denk wel dat het dan juist goed is om altijd maar te blijven zeggen van: dit klopt niet en het zit zo en dit zijn de feiten. Ik ben op het moment al blij als het lukt om meer mensen na te laten denken en wat twijfel te zaaien op het dominante verhaal, door stug te vol te houden in de feiten.’

Mark in het Nationaal Militair Museum

* In dit interview worden op Marks verzoek de voornaamwoorden die/diens (etc.) gebruikt.

<<

Activist?

tekst André Maris

Gedurende de eerste vergadering zit Vera (net één jaar) mij de hele tijd intens aan te kijken, vanaf haar positie op schoot aan de overkant van de tafel. 'Ja, wij maken ons druk over de klimaatnoodtoestand, mede voor jou, en alle kinderen die wij kennen', gaat het door mij heen.

We zijn met ons zevenen bij Christiaan en Hilde (en Vera) thuis. Wij richten een actiegroep op: Apeldoorns Klimaatplatform. En we gaan handtekeningen verzamelen met als doel dat de gemeente de Klimaatnoodtoestand uitroept. Diverse steden zijn ons voorgegaan!

Je kunt met een machteloos gevoel door het leven gaan en mopperen op de overheid die te weinig doet. Maar het geeft meer impact en meer voldoening als je actie gaat voeren.

Ik vind het bijzonder dat ik (zeven-tigplus) activistisch word. En het voelt goed om mijn betrokkenheid

te uiten; dat is beter dan alleen mopperen in de vriendenkring.

Niet alle manieren van uiten vind ik even sterk. Zo deed ik op 25 juli mee aan een tegendemonstratie, tegen de Nederlandse Volks-Unie, in Apeldoorn. Aan de overkant stonden zo'n vijftig mensen met rood-wit-blauwe vlaggen te luisteren naar een toespraak. Ik las de volgende dag in de krant dat er ook mensen van de Duitse AfD meededen aan de NVU-actie. Nou ja! Maar aan onze kant van de weg waren wij met zeker het dubbele aantal!

Het deed mij pijn te zien dat deze mensen zich onze vlag toe-eigenen voor hun racistische ideeën. Maar ook deed het mij pijn hoe er met megafoons aan onze kant zo geschreeuwd werd...

Ook al voel ik soms twijfel bij bepaalde acties, ik durf mij toch te uiten. Daarbij voel ik mij geïnspireerd door woorden van Dietrich Bonhoeffer: 'Stilte oog in oog met het kwaad, is kwaad. Niet spreken is spreken, niet handelen is handelen'.

Tegenwoordig sta ik geregeld met zo'n vijf tot twaalf mensen op het Marktplaatsplein, gedurende een half uur. We staan daar in stilte met diverse borden, zoals: *Nooit meer is NU!* en: *Stop de genocide in Gaza (en de Westbank)*. Dit doen we al anderhalf jaar.

En deze herfst organiseren wij *Kleurrijk en Solidair*: een potluck in het park om verbinding te ervaren tussen allerlei inwoners van onze stad, dus zeker ook vluchtelingen.

Tja, ik voel weleens twijfel bij acties. Maar niet bij deze twee. Ik doe mee, als ik de energie heb. <<

